

Den helige OLAV kung av Norge

Omslagsbild: Ikon av den helige Olav, finns i
Hl. Andreas Grekisk-ortodoxa katedral i London.
Ikonmålaren är Fader Laurentios Musat.

© *Helige Philothei Ortodoxa Klostet*

www.klosterikon.com

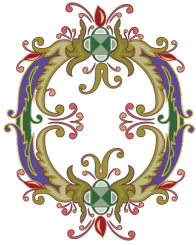
2017

Den helige OLAV

(även kallad Olof/Olaf, den digre -den "tjocke")

martyr, festdag 29 juli

Olav Haraldsson föddes omkring år 995, son till den norske fylkeskungen Harald Grenske och drottningen Asta, men Olav växte upp med Asta och hennes nye man Sigurd Syr från Ringerike eftersom Harald dött innan Olav föddes. Som tolvåring drog Olav till sjöss på sitt första vikingatåg. Olav lär ha gjort ett försök att inta London, och lyckades faktiskt att få bron över Themsen att rasa. Den episoden anses vara ursprunget till den mycket kända visan *London Bridge is falling down*. Detta angrepp ägde troligen rum 1009 och Londonborna lyckades försvara sig. Däremot lyckades vikingarna två år senare belägra Canterbury, eller Kantaraborg som de kallade den. Så här diktades det om honom: "Med lust den unge fursten blodade anglernas skallar."

Vintern 1013-1014 tillbringade Olav i Normandie och det var här han lät döpa sig i Mariakyrkan i Rouen. Ett år senare ansåg han att tiden var inne att återvända hem och hans mål var att erövra kronan i Norge. Med sig på resan hade han en stor förmögenhet, två skepp och ett antal präster och fyra biskopar, däribland Grimkell som så småningom var den som skulle glorifiera honom till helgon. Olavs mål var inte bara att bli kung i Norge utan att även kristna landet. Säkert hade han tagit intryck av hur kungamakten och kyrkan samarbetade på kontinenten. Ett viktigt steg i denna process var det möte som hölls i Moster i början på 1020-talet (1023?) där kristna lagar för landet utarbetades. Det föreskrevs att oönskade barn inte fick sättas ut. Slavar skulle frigges varje år. Polygami skulle förbjudas. Hårda straff infördes för våldtäkt och kidnappning av

kvinnor. Det förbjöds att äta kött på fredagar och sju veckors fasta skulle hållas före påsk. Kyrkor skulle byggas i landet och folket skulle ta ansvar för att försörja präster. De avlidna skulle jordfästas i kyrkor och begravas på invigda kyrkogårdar. Det bestämdes vilka som inte fick begravas på en invigd kyrkogård o.s.v. Det kristna ramverket byggdes alltså upp, men det var givetvis inte alla som förstod vad innehållet i den kristna tron gick ut på. Många som formellt antog det kristna dopet hade svårt att förstå varför man skulle följa kristna lagar. Något som lagen vidare gjorde klart var att den skulle döma alla lika, oavsett om man var storman eller slav, rik eller fattig, och detta var svårt för många att acceptera. Sannolikt för att få acceptans för de införda lagarna skickades biskop Grimkell till Hamburg-Bremen för att visa att man ställde sig under deras jurisdiktion.

En på medeltiden spridd tradition om hur Olav erövrade tronen i Norge, som återfinns i den plattyska översättningen av *Legenda aurea*, tryckt i Lübeck 1492, har en beskrivning av en mirakulös seglats. Legenden framställer Olav som ärkefiende till sin halvbror Harald Hårdråde (i strid mot den historiska verkligheten). Han vill förhindra att Olav får makten över Norge. Olav seglar rakt emot klipporna och de öppnar sig och släpper fram skeppet så att Olav kan komma till Trondheim och bli krönt. Emellertid har både Olav och Harald arvsrätt till den danska kronan. Danskarna beslutade då att till kung välja den av de båda bröderna som kom fortast till

Danmark. Olav seglar då så snabbt att han kommer fyra veckor före sin bror. Ånyo öppnar sig bergen självmant. Öppningen fylldes sedan med vatten och kallas nu Öresund. Detta motiv blir sedan ett ofta förekommande motiv på medeltiden i kalkmålningar och altarskåp.

Olav lade snabbt stora delar av landet under sig. Han byggde kyrkor

i samma takt som han utplånade gamla hedniska offerplatser och den som inte ville leva efter de kristna buden fick helt enkelt lämna allt och bege sig i landsflykt.

Olav var ämnad att gifta sig med den svenske kungen Olof Skötkonungs dotter Ingegärd, som senare blir den Heliga Anna av Novgorod. Men när vigseln skulle hållas i Norge kom ingen brud. Då hade fadern gift bort henne med kung Jaroslav i Gårdrike. Olof Skötkonungs andra dotter (med en slavkvinna) Astrid erbjöd sig då att gifta sig med Olav i systemens ställe.

Olav var en hård regent och detta ledde till att många av hans landsmän hellre såg att den danske kungen Knut blev kung även i Norge. Det är intressant att notera att de flesta av Olavs motståndare (så ock vid slaget i Stikklestad) var formellt kristna. Detta motstånd ledde tillslut till att Olav blev tvungen att fly från Norge genom Sverige och kom till Ryssland, till sin svåger kung Jaroslav i Gårdrike, där han enligt Snorre genomgick en andlig utveckling.

För svensk del berättar Gutasagan om den Helige Olavs besök på Gotland. Detta var hans andra besök på ön, och det bör ha ägt rum år 1029 eller 1030. En gång tidigare, omkring 1007, hade han gästade ön, men vid det tillfället hade han uppträtt som fiende. När det i sagan omtalade besöket ägde rum, var kung Olav av upprorsmännen fördriven från Norge och befann sig på väg till Ryssland. Vid sin ankomst till Gotland landade kung Olav vid Åkergarn på Gotlands ostkust. Platsen heter numera Sankt Olovsholm. En bonde vid namn Ormika gav honom rika skänker och erhöll i gengäld två dryckesbägare och en yxa av kungen. Ormika lät kristna sig under påverkan av den landsflyktige norske konungen och uppförde ett bönehus eller kapell på den plats där Åkergarns kyrka senare byggdes. Sedan kung Olav blivit vördad som helgon, blev hans attribut en yxa och en bägare. Yxan är att uppfatta som hans dödsverktyg. Bägaren

torde syfta på det underverk som ägde rum när hans dricksvatten en gång helt oförmodat förvandlades till vin. Olavs-bildens ikonografi kanske härvidlag påverkat Gutasagans framställning.

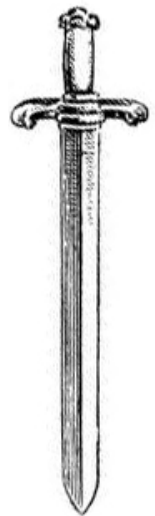
I en dröm såg sedan Olav den förre norske kungen Olav Tryggvasson uppmana honom att återvända till Norge och återta makten. Olav begav sig till Sverige där han fick reda på att de norska hövdingarna samlat en stor här i Trøndelag. Olav beslöt sig för att tåga dit och möta hären, under marschen genom Sverige anslöt sig en mängd män till Olavs trupp. Det är denna, Olavs sista vandring som gett namn åt pilgrimsleden "Sankt Olav" eftersom man tror att det var den vägen han tog. Mot slutet av denna vandring hade den Helige Olav en dröm där han såg sig själv på det översta steget på en himlastege. Det är vidare värt att notera att Snorre berättar att kungen lade stor vikt vid att besöka matutin och mässa dagligen. Han ser vidare till att Requiemmässor skall firas för dem som kommer att dö i motståndararmén inför det kommande slaget. Till slut möttes de båda härarna vid Stiklestad år 1030, en onsdag två dagar före augusti (dvs. den 29 juli), och enligt Snorre inträffade en solförmörkelse under vilken Olav dödades. En av dem som tog hand om kroppen

fick sina sår helade av den döde kungens sår. Kroppen fördes så bort i hemlighet så att inte fienden skulle få tag på den. Den gömdes först i ett litet hus på en gård och när en blind man av misstag gått in där och rört vid en våt fläck på golvet, som sannolikt blivit efter det man tvättat den döde kungens kropp, fick han synen tillbaka. Den första natten efter slaget började det också talas om ett ljussken, som från vaxljus, som hade setts över den plats där kungen hade legat på slagfältet och över det ställe där kungen låg dold. Så småningom begravdes kroppen i smyg.

En intressant sidoberättelse är den som handlar om den Helige Olavs svärd. Det berättas att när Olav hade blivit sårad så kastade han ifrån sig sitt svärd, som hette Hneite, och ropar till Gud att komma till hans hjälp och frälsning. Det är värt att notera att ingen nordisk krigare som brydde sig om sin ryktbarhet skulle kasta ifrån sig sitt svärd, men det gör alltså Olav. En svensk som brutit sitt eget svärd tog då upp hans och kämpade vidare med det. När slaget var förlorat drog svensken bort med de andra flyende och kom slutligen hem. Svärdet gick sedan i arv. Långt senare när Kirjalax (Alexios Komnenos, utropad till kejsare 1081) var kejsare i Miklagård (Konstantinopel) var svärdet med några vāringar som var med kejsaren i fält. Då hände det tre nätter i rad något underligt med svärdet. Det förflyttade sig under natten till en annan plats. Kejsaren, som fick höra talas om detta, köpte svärdet och lät hänga det över altaret i S:t Olavskyrkan. Enligt vissa källor skulle kejsaren själv ha byggt en kyrka åt den Helige Olav och Gudaföderskan till ära åt segern vid Pezinavallarna, där vāringar stridit för honom. Kyrkan förlades till en plats där Helige Olav uppenbarat sig för sin halvbror Harald Hårdråde. Platsen ifråga ligger troligen nordost om Hagia Sofia, där det senare låg ett nu försvunnet nunnekloster, namngivet efter vāringarna.

Den danske kungen Knuts son Sven regerade nu efter den helige Olavs död över Norge, men blev snabbt impopulär då han införde

höga skatter och nya lagar. Samtidigt började man tala om vilka under som skett kring helgonets död. Biskop Grimkell kom tillbaka från sin flyktösterut till Gårdarike och den 3 augusti 1031 grävdes så den Helige Olavs kista upp och öppnades och ljuv väldoft spred sig. Det

sägs vidare att Olav såg ut som han nyss stupat och hans hår och naglar hade växt. Biskop Grimkell tog en bit av Olavs hår och lade det i elden utan att det brann upp, då stod det klart för alla att han var helig. I sandsluttningen där kung Olav legat nedgrävd sprang det fram en källa och människor fick bot för sina sjukdomar från vattnet. Sedermera byggde Olavs son Magnus den gode en kyrka över denna plats och kallade den Olavskyrkan. Biskop Grimkell flyttade så kvarlevorna till Clemenskyrkan vid kungsgården. Till dess högaltare lät kung Magnus den gode göra ett skrin som Snorre beskriver så här: ”Kung Magnus lät göra ett skrin och förgylla det med guld och silver och pryda det med stenar. Skrinet var byggt som en likkista både till storleken och på andra sätt och med ben under” (Heimskringla III kap 10). Snorre berättar vidare att kung Magnus förvarade nyckeln till skrinet och att han öppnade skrinet en gång om året för att klippa den helige Olavs hår och naglar, som hela tiden växte. Men när Olavskyrkan var färdigbyggd överfördes relikerna dit och man anlade en ny kungsgård i närheten. Vid seklets mitt lät sedan kung Harald Hårdråde (Helige Olavs halvbror, d. 1066) flytta relikerna till den nya Mariakyrkan vid hans likaså nyuppförda kungsgård. Kung Harald skulle också ha kastat nyckeln till skrinet i Nidälven. Omkring år 1070 anlade slutligen Haralds son Olav Kyrre den sista i raden av kyrkor för att härbärgera Olavs ben, Kristkirken, som även kom att bli biskopssätet Nidaros domkyrka. Nidaros andre

ärkebiskop Eystein Erlendsson författade både en martyrb berättelse och texter till liturgin för den Helige Olav. Eftersom den romanska Nidarosdomen fick namnet Kristkyrkan och invigdes till Den Heliga Treenigheten önskade man införskaffa Kristusreliker till kyrkan. Detta skedde sedan när kung Sigurd Jorsolafarare i Jerusalem erhållit en bit av Kristi kors sedan han inför patriarken svurit en ed att upprätta ett ärkestift i hemlandet och placera Korsreliken vid den Helige Olavs reliker. Detta förverkligades 40 år senare 1152/53.

Enligt fyra källor strax före och strax efter reformationen i Norge 1537 skulle den Helige Olavs kropp fortfarande vid denna tidpunkt ha varit oförmultnad. Strax före reformationen gjorde ärkebiskopen Olav Engelbrektsson en notering om relikernas utseende, som till viss mån skiljer sig från sagatraditionens litterära ideal. Han säger

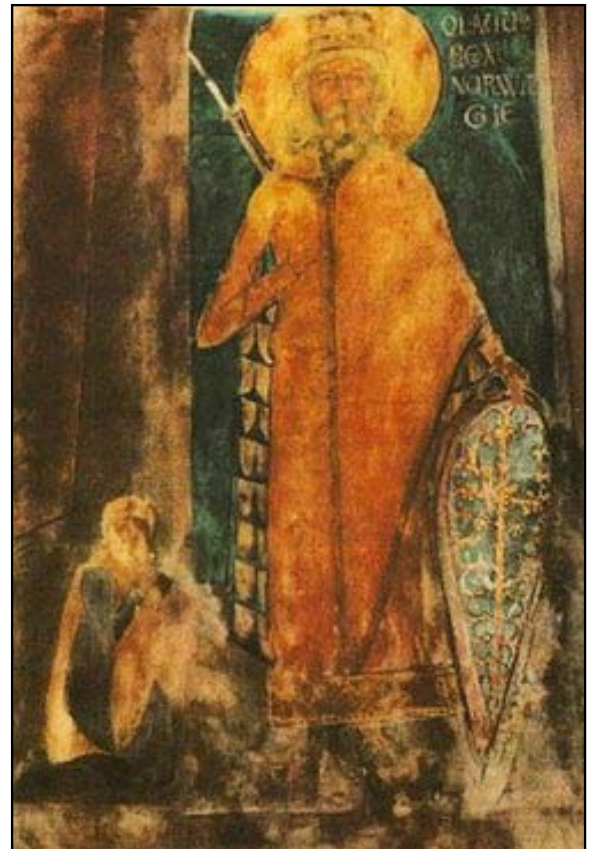
Nidarosdomen, 1857

att kroppen var skägglös, luktade gott och var långsträckt. Ett annat vittnesbörd, lagmannen Jon Simonsson som var korgosse i Nidarosdomen under sin skoltid, talar dock om ett "rött skägg". Vad som senare hände med hans reliker är höljt i dunkel. Tyvärr plundrades många av Norges kyrkor på sina skatter av

både danskar och svenskar. Den siste katolske ärkebiskopen Olav Engelbrektsson lät flytta skrinet till Steinvikholm i Trondheimfjorden. Så småningom konfiskerades sedan Nidarosdomens Olavsskrin och förstördes tillsammans med katedralens övriga reliker. Sannolikt grävdes relikerna ned på okänd plats. Inuti Olavsskrinet fanns en trækista som förvarade hans kropp och relikerna låg troligen kvar i den till 1564, då de flyttades över i en ny trækista och flyttades tillbaka till Nidarosdomen för att begravas i en murad grav av länsherren Herluf Skave. Vi vet vidare att silverskrinet som innehållit trækistan med den Helige Olavs kropp fördes från Nidaros till Danmark 1540

för att smältas ned. Efter reformationen fick tyvärr sedan katedralen som förvarat hans heliga relikier förfalla och var närmast en ruin på mitten av 1800-talet. Först 1869 började man renovera den ståtliga kyrkan. Till minne av den medeltida Olavskulten utformades det nya högaltaret 1882 såsom ett helgonskrin.

Den helige Olavs huvudfest är den 29 juli och firades allmänt över hela Norden. Translationsfesten—till minne av relikernas upphöjelse—den 3 augusti firades framför allt i Norge. Snart efter helgonets translering började pilgrimer vallfärda till graven och Olavskulten växte snabbt. Kyrkor tillägnade S:t Olav byggdes över stora delar av norra Europa, från London till Tallin, också även i Novgorod (Holmgård) och Konstantinopel (där Olavs svärd placerades över altaret). Det finns t.ex. en runsten vid Sjunga Skokloster i Uppland där en man som hette Öpe berättar om en viking som dog i Holmgård i Olofskyrkan. Den Helige Olavs minne spreds t.o.m. så långt som till det Heliga Landet där en pilgrim till Betlehem lät måla en bild av helgonet (se bilden till höger) iförd bysantinsk dräkt, *scaramangion* med *chlamys*, överst på femte pelaren vid mittskeppets södra sida i Födelsebasilikan ca 1160. Från samma tid finns också i Födelsebasilikan Knut den helige, martyrkung (d.1086) från Danmark, avbildad som betraktas som helgon av den romersk-katolska kyrkan.

Reliker: Den romersk-katolska domkyrkan i Oslo förvarar en relik från den Helige Olav. Historien bakom den är följande: Till den kungliga konstkammaren sändes 1684 från Nidaros ett

armrelikvarium, som var tillverkat av förgylld emaljerad koppar i Köln på 1220-talet, och som nu tillhör Danmarks nationalmuseum. Relikvariet innehöll ett skenben som mystiskt nog uppgavs vara en Olavsrelik (hans kropp var ju enligt källorna oförmultnad). Änkedrottningen Josephine lät göra en kopia av relikvariet som sedan kung Fredrik VII av Danmark skänkte 1843 tillsammans med benbiten till den romersk-katolska Olavskyrkan i Oslo. En relik från den Helige Olav är också känd i Sverige. 1950 återfanns relikens "Sankt Olavs skjorta" inmurad i det romanska altaret i Jonstorps kyrka i södra Sverige. Bland relikerna efter Olav

märks också hans hjälm och sporrar, som efter att ha förvarats i Nidarosdomen 1564 erövrades för Erik XIV vid det nordiska sjuårskriget. Enligt forskare härstammar dock inte relikerna från Olav den heliges tid på 1000-talet, utan har daterats till 1400-talets senaste fjärdedel. Hjälmen är av typen salad och förmodligen av flanderskt eller sydtyskt ursprung, medan sporrarna förmodas vara tillverkade i Danmark. Föremålens tidiga öden är okända, men de förmodas av sedermera riksantikvarien Bengt Thordeman ha förvarats i Olav den heliges gravkyrka Nidarosdomen fram till den norska reformationen 1537. Därefter befanns troféerna troligen på Steinvikholms slott utanför Trondheim innan de togs därifrån av Collarts män 1564. Troféerna överlämnades efter hemkomsten till Storkyrkan i Stockholm. På 1660-talets förlänades de som enda lösöre en egen plansch i stormaktstidens

stora propagandaverk *Suecia antiqua et hodierna*. Så småningom deponerades de 1866 till samlingarna i den svenska Statens historiska museum. Under 1900-talet hittades en blydosa i altaret i Jonstorps kyrka i Skåne där det fanns ett textilfragment och ett pergament som angav att tyget kom från den Helige Olavs kläder.

Kanske innehöll det av trä husformiga relikvariet från Eke kyrka på Gotland en relik av den Helige Olav, då den ena sidan av relikvariet framvisar en bild av helgonet.

Källor: Snorre Sturlasson, *Olav den Helige*.

Text: Fader Anders Åkerström, Grekisk-ortodox präst.